

МИРОСЛАВ ПОПОВИЧ: ЧЕРВОНЕ СТОЛІТТЯ III Філософські читання пам'яті Мирослава Поповича на тему «“Червоне століття”: двадцять років потому»

MYROSLAV POPOVYCH: THE RED CENTURY
Overview of the III Philosophical Readings in Memory
of Myroslav Popovych: «The Red Century: Twenty Years Later»

Сергій ЙОСИПЕНКО,

доктор філософських наук, завідувач відділу історії
філософії України, заступник директора з наукової роботи,
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,
01001, Київ, Трьохсвятительська, 4
serhii.yosypenko@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-5928-6638>
SCOPUS ID: 57202759650

ОГЛЯД ДОПОВІДЕЙ УЧАСНИКІВ III ФІЛОСОФСЬКИХ ЧИТАНЬ ПАМ'ЯТІ МИРОСЛАВА ПОПОВИЧА: «“ЧЕРВОНЕ СТОЛІТТЯ”: ДВАДЦЯТЬ РОКІВ ПОТОМУ»

20 листопада 2025 року, в Міжнародний день філософії, в Інституті філософії імені Г.С. Сковороди відбулись III Філософські читання пам'яті Мирослава Поповича на тему «“ЧЕРВОНЕ СТОЛІТТЯ”: двадцять років потому». Проведення Філософських читань пам'яті Мирослава Поповича (1930—2018) стало своєрідною традицією Інституту: I читання на тему «Бути людиною» відбулися в рік смерті Мирослава Володимировича, у його перший день народження, який колектив Інституту, друзі та колеги зустрічали без нього¹. Водночас Філософські читання пам'яті Мирослава Поповича продовжують ще прижиттєву традицію відзначення його ювілеїв, зокрема у вигляді присвячених його творчості конферен-

¹ Матеріали цих читань були видрукувані в тому самому році: *Філософські діалоги'2018. Бути людиною (пам'яті Мирослава Поповича)*. Збірник наукових праць (вип. 15—16). Київ, 2018.

Цитування: Йосипенко, С. (2025). Огляд III Філософських читань пам'яті Мирослава Поповича: «“ЧЕРВОНЕ СТОЛІТТЯ”: двадцять років потому». *Філософська думка*, 4, 7—11. <https://doi.org/10.15407/fd2025.04.007>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

цій та видань². Якщо темою перших Філософських читань пам'яті Мирослава Поповича була його постать як людини та філософа в цілому, то наступні — присвячені окремим аспектам його творчості. Так, II Філософські читання пам'яті Мирослава Поповича, які відбулися у наступний день народження філософа у 2019 році, мали темою «Філософію свободи», а цьогорічні були присвячені двадцятиріччю виходу у світ його книги «Червоне століття» (Київ: Артєк, 2005).

Теми, винесені на обговорення III Філософських читань пам'яті Мирослава Поповича — значення творчого доробку Мирослава Поповича у царині філософії історії, закінчення і/чи продовження «червоного століття», війни XX століття і сьогодняшня російсько-українська війна, тоталітаризми XX століття і доля демократії у XXI столітті, Україна на політичній та культурній мапі Європи та світу — спрямовували учасників читань на використання доробку філософа для осмислення сьогодняшніх подій та орієнтації у подіях сучасного світу. У цьому сенсі зовсім не випадково, що «Червоне століття» набуває актуальності з кожним десятиріччям після свого виходу у світ: у 2015 році обговорення цієї книги відбулося в контексті гібридної війни РФ проти України³, тоді як цьогорічні читання — на четвертому році повномасштабної російсько-української війни.

Читання відкрив директор Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, член-кореспондент НАН України **Анатолій Єрмоленко**. У своєму Вітальному слові він наголосив, що Мирослав Попович був не просто публічним філософом, а видатним громадським діячем та народним дипломатом, у кабінеті якого можна було побачити перших осіб нашої держави та послів західних держав, а також підкреслив значення його дослідницької діяльності, зокрема як організатора науки, директора Інституту, та як засновника однієї з найпотужніших дослідницьких традицій як в Інституті, так і в українській філософії, інспірованої аналітичною філософією.

Далі свої Вітальні слова виголосили почесні гості читань.

Академік-секретар відділення історії, філософії та права НАН України, академік НАН України **Валерій Смолій** нагадав про діяльність Мирослава Поповича як не просто громадського, а й державного діяча, а також наголосив на значенні й непересічності «Червоного століття» як праці у жанрі філософії історії, яка не має аналогів на вітчизняному просторі за широтою та глибиною осягнення теми. В. Смолій привітав традицію осмислення творчої спадщини М. Поповича, висловивши надію,

² Див.: *Філософські діалоги* '2009. *Виміри людського буття: логіка, методологія, семіотика культури: за матеріалами конференції до 75-річчя академіка М.В. Поповича*. Збірник наукових праць (вип. 1). Київ, 2009; *Філософські діалоги* '2015. *Філософія. Культура. Суспільство (до 85-річчя академіка Мирослава Поповича)*. Збірник наукових праць (вип. 9—10). Київ, 2015.

³ Див.: *Філософська думка*, 2015, № 4.

що матеріали цього річних читань будуть видані окремою книгою, а також відзначив актуальність тематики багатьох цього річних доповідей, які у продовження рефлексій «Червоного століття» аналізують «четверту кризу західної цивілізації», якою стала російсько-українська війна.

Ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, професор **Володимир Бугров** нагадав про початок трудової та просвітницької діяльності Мирослава Поповича — учителювання в середній школі селища Золотий Потік Тернопільської області, що залишило по собі гарну пам'ять у мешканців селища та учнів школи. В. Бугров також зупинився на діяльності М. Поповича як викладача КНУ імені Тараса Шевченка, де його студентами були чимало сучасних філософів, зокрема на спецкурсі, який він слухав особисто як студент філософського факультету, та на важливості сучасних перевидань книг М. Поповича і використанні його ідей під час російсько-української війни.

Декан філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік НАН України **Анатолій Конверський** детально зупинився на внескові Мирослава Поповича у розвиток логіки в КНУ імені Тараса Шевченка та в Україні в цілому. Особливу увагу А. Конверський приділив розвитку в працях та у викладацькій діяльності М. Поповича ще радянського періоду того, що сьогодні отримало назву критичного мислення, попри те, що розвиток критичного мислення підважував радянську дійсність та підривав домінування радянського марксизму.

Пленарне засідання розпочалося «Словом про Мирослава Поповича» його багаторічного співрозмовника та співавтора, почесного професора Женецького університету **Жоржа Ніва**, який у 2008 році разом з М. Поповичем отримав Золоту медаль імені В.І. Вернадського НАН України. Ж. Ніва розповів про історію їхньої багаторічної дружби та співпраці, а також наголосив на непересічності постаті М. Поповича як філософа, який помітно відрізнявся від інших широтою своїх інтересів та пізнань, не кажучи про оригінальні кулінарні телепередачі, що були виразом його неймовірного вміння зіставляти спосіб, у який люди їдять, зі способом, у який вони мислять. Співпраця Ж. Ніва з М. Поповичем почалася в 1990-х, коли той на запрошення Ж. Ніва приїхав у Женеви, щоб прочитати у місцевому університеті курс лекцій, який мав великий успіх. Завдяки спілкуванню з М. Поповичем та його книгам Ж. Ніва ⁴ почав відкривати українську культуру і навіть вивчати українську мову, зокрема читаючи «Нарис історії культури України» та «Григорій Сковорода: філософія свободи». Під впливом цього знайомства Ж. Ніва почав перекладати з української, зокрема поезії Василя Стуса.

⁴ Славіст, дослідник і поціновувач російської літератури та культури, перекладач з російської на французьку, відомий, зокрема, своїми перекладами й дослідженнями творів А. Солженіцина.

Директор Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, член-кореспондент НАН України **Анатолій Ермоленко** виголосив доповідь на тему: «Мирослав Попович: бути людиною — бути філософом»⁵.

Доповідь академіка Національної академії мистецтв України **Вадима Скуратівського** «Етос Мирослава Поповича на тлі “червоного століття”» озвучила старша наукова співробітниця відділу логіки та методології науки Інституту філософії імені Г.С. Сковороди, кандидат філософських наук **Наталія Вяткіна**. Вона зачитала фрагмент книги спогадів В. Скуратівського «От із такого ми світу» (Дух і літера, 2024), у якому той розповідає про своє знайомство з М. Поповичем у 1960-х роках, про своє подальше спілкування з ним, про контекст діяльності радянських інтелектуалів у ті часи, а також про роль М. Поповича у становленні української як політичної, так і духовної незалежності.

Завідувач відділу філософії культури, етики та естетики Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, член-кореспондент НАН України **Сергій Пролеєв** у своїй доповіді «Бути мислителем: багатогранність творчості академіка Поповича» наголосив, що справжнього філософа від науковця відрізняє здатність не замикатись у межах своєї спеціалізації і відвага переступати межу між дисциплінами, прикладом чому є М. Попович, який був автором справді продуктивних і глибоких міждисциплінарних досліджень. Далі він зупинився на евристичному потенціалові й теоретичних інноваціях «Червоного століття», яке, на його думку, є не реінкарнацією філософії історії минулого штибу, а новим форматом філософсько-історичного дискурсу, що пропонує новий досвід філософії історії.

Заступник директора з наукової роботи, завідувач відділу історії філософії України Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України доктор філософських наук **Сергій Йосипенко** у доповіді «Історія як виклик раціональності: “Червоне століття” у творчості Мирослава Поповича» звернув увагу на першу книгу М. Поповича, написану ще в період, коли той спеціалізувався з «критики буржуазної філософії»: «Похід проти розуму» (1960), і висловив припущення, що саме інтенція цієї книги, спрямованої проти «буржуазного ірраціоналізму», спонукала М. Поповича до досліджень з логіки та філософії науки, як утілень раціональності, а також, паралельно, до дослідження проблеми, також позначеної в «Поході проти розуму»: наскільки людське життя, таким, яким його вивчають такі дисципліни, як етнологія, історія, соціальна психологія тощо, відповідає вимогам розуму, є раціональним. Саме відповіді на це запитання присвячені його праці, що їх можна назвати філософськими дослідженнями проблем і даних етнології та історії — «Мировоззрение древних славян» (1985) та «Червоне століття». Водночас «Червоне століття» є книгою з доволі драматичним сюжетом,

⁵ Статтю, підготовлену на основі доповіді, читач знайде в цьому числі «Філософської думки».

оскільки, поставивши собі в ньому за мету встановити «історичний смисл подій», автор доходить висновку, що історичні катастрофи, війни не мають смислу, вони абсурдні, а отже, ХХ століття, структуроване «трьома кризами західної цивілізації», трьома світовими війнами, постає у книзі як століття абсурду, кризи просвітницьких ідеалів, понад те, смерть десятків мільйонів людей у цих війнах так само видається позбавленою будь-якого смислу; відтак люди ХХІ століття знову переживають те почуття безсилля перед злом, про яке говорить автор на самому початку «Червоного століття».

Старша наукова співробітниця відділу логіки та методології науки Інституту філософії імені Г.С. Сковороди, кандидат філософських наук **Наталія Вяткіна** виголосила доповідь «Логіка і прагматика історії “Червоного століття” Мирослава Поповича»⁶.

В.о. заступника директора з наукової роботи, завідувач відділу філософських проблем етносу та нації Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, кандидат філософських наук **Володимир Фадєєв** у своїй доповіді «Теорія дарування та боротьба за визнання» зупинився на використанні теорії дарування у творах Мирослава Поповича, зокрема на рецепції роботи Марселя Моса «Есей про дар» у книгах «Бути людиною» та «Філософія свободи». Окресливши на прикладі сучасних філософських дискусій довкола цієї теорії її значення для соціальної філософії, В. Фадєєв наголосив на необхідності продовжити розвиток тем обміну дарами та боротьби за визнання у продовження праць та ідей М. Поповича.

На секційному засіданні читань прозвучали доповіді «Екологічний колоніалізм та екоцидні практики “червоного століття”: спадок і шляхи подолання» завідувачки відділу логіки та методології науки Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, доктора філософських наук **Тетяни Гардашук**; «“Червоне століття”, що далі?» завідувача відділу філософської антропології Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, доктора філософських наук **Валерія Загороднюка**; «Російсько-українська війна: феномен оберненого знання» старшої наукової співробітниці відділу філософської антропології Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, доктора філософських наук **Вікторії Козачинської**; «Російсько-українська війна як “четверта криза західної цивілізації”» ученого секретаря Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, кандидата філософських наук **Романа Самчука**; «Маніпульована свідомість: тоталітаризм, авторитаризм, демократія» наукової співробітниці відділу філософії культури, етики та естетики Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, кандидата філософських наук **Світлани Лозниці**; «Уточнення понять війни та перемоги в контексті російсько-української війни» молодшого наукового співробітника відділу логіки та методології науки Інституту філософії імені Г.С. Сковороди, кандидата філософських наук **Ярослава Кохана**.

⁶ Статтю, підготовлену на підставі доповіді читач знайде в цьому числі «Філософської думки».